

آثار عفو در خانواده از منظر اسلام

مریم ملک خیاط^۱

چکیده

آثار عفو در نظام خانواده از مهم ترین مسائلی که در بعد فرهنگی و اجتماعی نقش بسیار موثری داشته است، گذشت و اغماض هر یک از زن و شوهر از لغزش ها و کارهای ناپسند دیگری در محیط خانواده از اهمیت فراوانی برخوردار است و بی توجهی به آن، جو صمیمیت و آسایش حاکم بر خانواده را به محیط اضطراب، بدبینی، عصبانیت و عیب جویی مستمر هر یک از اعضا نسبت به یکدیگر تبدیل کرده است. هدف در این مقاله بیان آثار عفو در خانواده از نظر اسلام می باشد که به صورت تحلیلی - توصیفی و به روش کتابخانه ای به صورت فیش برداری از کتب و مقالات مناسب با موضوع گردآوری شده است. یکی از عوامل موثر بر تحکیم بنیان خانواده در آموزه های دینی عفو است به همین دلیل پرداختن به آن حائز اهمیت است. پژوهشگر سعی نموده رابطه عفو و گذشت و آثار آن بر تحکیم بنیان خانواده و مراتب عفو و گذشت را در رابطه با اعضای خانواده را مورد تحلیل قرار دهد و نتیجه مطالعات در حوزه قرآن و حدیث نشان می دهد عفو به عنوان یکی از بارزش ترین فضیلت های اخلاقی همیشه مقدم بر مجازات می باشد. کلید واژه: آثار عفو، بخشش و گذشت، بنیان خانواده.

^۱ - سطح دو، حوزه علمیه امام صادق (علیه السلام) www.maryam87@gmail.com

مقدمه

بهترین راه به دست آوردن آرامش و سلامت روان و رهایی از اضطراب و ناراحتی و دوری از بدبینی و بی اعتمادی، گذشت از بدی ها، ظلم ها و اشتباهات همسر است کسانی که از رفتار همسر خویش خُرده می گیرند، نه تنها به اصلاح رفتار او موفق نمی شوند، بلکه امکان دارد موجب لجبازی و واکنش منفی او شوند، در حالی که با گذشت و چشم پوشی از خطا، در نظر او عزیز و محترم جلوه کرده، از نفوذ کلام بیشتری برخوردار خواهد شد و با فزونی عزت او پیوند خانوادگی تحکیم می یابد. وجود صفات نیک اخلاقی در انسان موجب می شود که او از اشتباهات و بدی های دیگران، به ویژه همسر و اعضای خانواده خود، چشم پوشی کند و همواره نسبت به آنان گذشت داشته باشد. به همین دلیل بیان این صفت والا و بیان آثار آن مورد اهمیت واقع شده است.

یکی از عوامل سعادت بخش در زندگی خانوادگی، گذشت و اغماض نسبت به خطاهای همسر است که در حسن روابط خانوادگی تأثیر بسیار دارد. به این علت هدف در این مقاله بیان آثار عفو در خانواده است. لازمه زندگی سعادت مندانه، گذشت از ظلم ها، اشتباهات و بدی های همسر است و بدون آن نمی توان از آرامش و سلامت روحی برخوردار بود.

پیشینه تاریخی عفو، ریشه در زمان های کهن دارد، و این مسئله به خوبی در قرآن و روایات اسلامی بیان شده است. قرآن کریم در آیه ۵۴ سوره قصص، گذشت را در برابر خشونت افراد نیازمندی که بر اثر زیادی گرفتاری، گاهی پیمانه صبرشان سرریز شده و حرفهای تند و خشونت آمیزی می زنند، ستوده، می فرماید «قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَذَى وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ» گفتار مورد پسند (در برابر نیازمندان) و عفو (و گذشت از خشونت های آنان) از بخششی که آزادی در پی آن باشد، بهتر است و خداوند، بی نیاز و بردبار است. مشخص است که تحمل خشونت این افراد و گذشت از برخوردهای زننده آنان، از خشمشان می کاهد و به آنها آرامش می دهد.

در رابطه با پیشینه علمی نیز کتب و مقالات گسترده ای تدوین شده است، از جمله کتاب «عفو و بخشش در قرآن» تألیف (رضا وطن دوست) می باشد. مولف در کتاب بیان می کند که قرآن کریم همواره انسان را به فروتنی و تواضع امر کرده است و از تکبر و خودبینی نهی کرده است. لذا انسان با الهام از آیات قرآن کریم و بهره مندی از دیگر آموزه های دینی همواره و در مواقع از خطاهای دیگران بگذرد.

کتاب «کیمیای سعادت» تالیف (محمد رضا زائری) نظر مولف اینگونه است که عفو و بخشش، گذشتن و مسامحه، آسان گرفتن و کوتاه آمدن، آخرین مرحله آزمون و بالاترین درجه امتحان است. و اینکه خداوند در دنیا، بخشایندگان را عمر طولانی عطا فرموده، و در آخرت آنان را پاداش بزرگ و عظیم بخشیده است.

با توجه به مسئله عفو، این مقاله در پی پاسخ به پرسش‌های از جمله؛ آثار عفو در خانواده از منظر اسلام کدام اند، اهمیت و جایگاه عفو در اسلام را تبیین کنید، آثار عفو و بخشش در خانواده کدام است، می‌باشد.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- خانواده

«خانواده» در لغت به معنای «خاندان اهل خانه اهل بیت دودمان، زن و فرزند و فامیل» است.^۱ اما واژه «خانواده» در اصطلاح کسانی هستند که با او در یک خانه زندگی می کنند. به طور مجاز «به کسانی که او و آنها را یک نسبت به جمع می کند خانواده گفته می شود». در قاموس گوید «اهل مرد، عشیره، واغربای اوست».^۲

در مکتب اسلام «خانواده» متشکل از افرادی است که دارای شخصیت مدنی، حقوقی و معنوی است که بر اساس نکاح (عقدی که ارتباط یا مشروعیت ارتباط زن و مرد را معین می سازد) پدید می آید. خانواده در قرآن نعمتی از نعمت های پروردگار است، که خداوند از جنس بشر برای انسان همسر و فرزندان قرار داده تا به باطل ایمان نیاورده و به رحمت خدا کفر نورزند. برخی از خانواده ها به دستور پروردگار عمل نموده، و به یکتاپرستی روی آورده؛ و روابط بین اعضای خانواده را بر اساس اندیشه توحیدی بنا نهاده اند؛ که از آنها به خانواده متعالی یاد می گردد. در مقابل برخی از خانواده ها یگانگی پروردگار و ملزومات آن در اعتقاد، اخلاق و رفتار خانواده اصل قرار نداده و (خانواده ناهل) گشته اند. که در قرآن کریم به ذکر هر دو گروه پرداخته شده است و مصادیقی از هر کدام ارائه گردیده است.^۳

۱-۲- عفو

«عفو» به معنای «گذشتن از گناه» و «ترک کیفر» آن است و اصل و ریشه آن به معنی محو و نابودی است.^۴ ولی راغب در مفردات این معنی را ریشه اصلی نمی داند و معتقد است که «عفو به معنای قصد گرفتن چیزی است و به همین مناسبت به وزش بادهایی که منجر به ویرانی و گرفتن چیزی می شود، این واژه اطلاق شده است و اگر به محو کردن، عفو اطلاق می گردد بخاطر این است که آن هم نوعی قصد بر گرفتن چیزی است».^۵

۱ - عمید، فرهنگ فارسی عمید، ج ۱، ص ۵۷۴.

۲ - قرشی بنایی، قاموس قرآن، ج ۳، ص ۱۳۵.

۳ - ساروخانی، مقدمه ای بر جامعه شناسی خانواده، ص ۱۲۵.

۴ - الافریقی، لسان العرب، ص ۲۹۴.

۵ - راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن کریم، ماده عفا، ص ۴۳۱.

امام صادق (علیه السلام) در تعریف عفو می‌فرمایند: «عفو کردن و از تقصیر گذشتن با وجود قدرت و انتقام، طریقه پیامبران و متقیان است» و معنی «عفو» آن است که هر گاه از کسی جرمی و تقصیری نسبت به تو واقع شود، پی او نروی و به او اظهار نکنی و از ظاهر و باطن فراموش کنی و احسان را به او زیاده‌تر از پیش کنی.^۱

۲- عفو در آموزه های دینی

یکی از صفات ارزشمند و کلیدی که در زندگی فردی و اجتماعی انسان خوش‌بین وجود دارد و نقش مهمی ایفا می‌کند، «عفو و گذشت» است. با عفو، زندگی اجتماعی رنگ صفا و صمیمیت به خود می‌گیرد، اما با انتقام‌جویی و کینه‌توزی، نفرت و دشمنی در جامعه حاکم می‌گردد. «عفو» یک نوع نرمش قهرمانانه و روش بزرگوارانه و برخورد مهربانانه است که از خوش‌بینی بلند نظری، سعه صدر، بردباری و متانت اخلاقی فرد حکایت می‌کند. با توجه به جایگاه رفیع این صفت نیکو در بین مردم، شایسته است آن را بهتر و دقیق‌تر بشناسیم و روح و روان خود را با آن بیاراییم.^۲

توصیه به گذشت و عفو و نکوهش انتقام و کینه‌توزی، در ادیان آسمانی به‌ویژه در قرآن مجید و روایات اسلامی، بازتاب وسیعی دارد که حاکی از اهمیت آن است.^۳

«عفو و گذشت»، دستور پروردگار است؛ چنان که می‌فرماید: «خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ» «عفو را درپیش بگیر و مردم را به کارهای نیک دستور ده و از نادانان روی بگردان.»^۴

عفو و گذشت، در رأس ارزش‌ها قرار دارد. امام علی (علیه السلام) می‌فرماید: «العفو تاج المکارم»؛ «عفو و گذشت، زینت فضایل اخلاقی است»^۵

در فرهنگ اخلاقی و قضایی اسلام، گرایش به عفو و بخشش بر مجازات و کیفر عمل، تقدم و برتری دارد. امام علی (علیه السلام) به مسلمانان توصیه می‌کند حتی در مواردی که با شدیدترین نوع جنایت و خیانت نسبت به خود مواجه می‌شوند و از مجرم منجر می‌گردند، باز هم کینه او را به دل نگیرند و کینه

۱ - گیلانی، ترجمه مصباح الشریعه، ص ۳۷۴.

۲ - آبادی تربیت اسلامی، ص ۳۰۳

۳ - همان.

۴ - نساء: ۱۴۹.

۵ - آمدی، غررالحکم و دررالکلم، ج ۱، ص ۱۴۰

وجود صفات نیک اخلاقی در انسان موجب می شود که او از اشتباهات و بدی های دیگران، به ویژه همسر و اعضای خانواده خود، چشم پوشی کند و همواره نسبت به آنان گذشت داشته باشد. بر عکس، افراد پست که از ویژگی های اخلاقی بی بهره هستند، با کوچک ترین بهانه ای به حیثیت دیگران تاخته و کمترین گذشتی از خود نشان نمی دهند.^۲

^۱ کلینی، اصول کافی، ج ۲، ص ۱۰۸

^۲ ایمانی فر، «بخشش از دیدگاه روان شناسی و قرآن کریم»، ص ۴۳.

نتیجه

پیامدهای سازنده عفو در خانواده یکی از عوامل که اعمال کردن آن در ایجاد سعادت در زندگی خانوادگی، نقش مهمی دارد. گذشت و اغماض نسبت به همسر و فرزندان در حسن روابط خانوادگی تأثیر بسیار دارد. لازمه زندگی سعادت مندانه، گذشت از ظلم ها، اشتباهات و بدی های همسر است و بدون آن نمی توان از آرامش و سلامت روحی برخوردار بود.

از آن جایی که عدم گذشت در زندگی یکی از آفات بزرگ محسوب می شود و موجب تیره شدن روابط خانوادگی و زمینه ساز درگیری های گوناگون در محیط خانواده می گردد لذا لازم دانسته شد که این مقاله گردآوری شود و از اهمیت آن و ضرورت آن سخن به میان آورد.

نتایج حاصله به این صورت است که گذشت و بخشش، به دو نوع ممدوح و غیر ممدوح می باشد. عفو موجب افزوده شدن عزت و احترام انسان می شود و تأثیر فراوانی در اصلاح رفتار اعضای خانواده دارد و باعث زدودن کینه ها و ایجاد آرامش روحی و سلامت روان در بین اعضای خانواده می شود.

و در آخر بیان کردیم که هر یک از اعضای خانواده نقش خاصی در برابر همدیگر دارند. هر یک از آن ها با داشتن صفت عفو و بخشش و تقویت آن در خود، می توانند شاهد آثار آن باشند، از قبیل ترحم به همدیگر، داشتن صله رحم نسبت به هم و احترام به هم و حل مشکلات همدیگر و... می باشد

به نظر می رسد که یکی از دلایل جدایی همسران از یک دیگر و عدم وجود تفاهم بین همسران و فرزندان، نداشتن صفت عفو و بخشش نسبت به هم دیگر می باشد.

منابع و مأخذ

*قرآن

الف) کتب فارسی

۱. آبادی، محمد علی حاجی، تربیت اسلامی، تهران: نشر عابد، چاپ اول، ۱۳۷۹ ش.
۲. آمدی، عبدالواحد بن محمد، غررالحکم و دررالکلم، ترجمه: محسن موسوی، جلد ۱، قم: موسسه فرهنگی دارالحديث، چاپ دوم، ۱۳۸۵ ش.
۳. _____، شرح غررالحکم، جلد ۱، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ ششم، ۱۳۸۴ ش.
۴. امینی، ابراهیم انتخاب همسر، تهران: امیرکبیر، چاپ هشتم، ۱۳۸۷ ش.
۵. اسکندری، محمد حسین، اخلاق در قرآن، جلد ۳، تهران: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره) چاپ هفتم، ۱۳۹۱ ش.
۶. بابایی، احمد علی، برگزیده تفسیر نمونه، جلد ۸، تهران: چاپ دارالکتب الاسلامیه، چاپ سیزدهم، ۱۳۸۲ ش.
۷. حرانی، حسن بن علی، تحف العقول، ترجمه: پرویز اتابکی، جلد: ۸، قم: نشر دارالحديث، چاپ ششم، ۱۳۸۳ ش.
۸. خالصی، مهین، قدرت بخشیدن، تهران: نشر نسل نو اندیش، چاپ اول، ۱۳۹۳ ش.
۹. راغب اصفهانی، حسین بن محمد؛ مفردات الفاظ قرآن کریم، جلد ۱، قم: طلیعه نور، چاپ اول، ۱۴۲۶ ق.
۱۰. رضائیان، علی، تجزیه و تحلیل و طراحی سیستم، تهران: نشر سمت، چاپ شانزدهم، ۱۳۹۳ ش.
۱۱. ساروخانی، باقر، مقدمه ای بر جامعه شناسی خانواده، تهران: سروش، چاپ سوم، ۱۳۷۹ ش.
۱۲. شاهرخی، سجاد، چگونه ببخشم، تهران: نشر سبز، چاپ اول، ۱۳۹۰ ش.
۱۳. طاطبایی، محمدحسین، ترجمه تفسیر المیزان، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، چاپ اول، ۱۳۷۴ ش.
۱۴. عمید، حسن، فرهنگ لغت عمید، جلد ۱، تهران: انتشارات امیرکبیر، چاپ اول، ۱۳۷۳ ش.

۱۵. کامرانیان، عباسعلی، **عفو و بخشش**، قم: نشر نور قرآن و اهل بیت (علیهم السلام) چاپ اول، ۱۳۹۳ ش.
 ۱۶. کلینی، محمد بن یعقوب، **اصول کافی**، ترجمه: جواد مصطفوی، جلد ۲، قم: نشر الوفا، چاپ اول، ۱۳۹۲ ش.
 ۱۷. گیلانی، عبدالرزاق، **ترجمه مصباح الشریعه**، جلد ۱، تهران: انتشارات پیام حق، چاپ اول، ۱۳۷۷ ش.
 ۱۸. مجلسی، محمد باقر، **بحار الانوار**، ترجمه: محمد باقر بهبودی، جلد ۷۸، تهران: نشر کتابچی، چاپ ششم، ۱۳۸۶ ش.
 ۱۹. محدثی، جواد، **آشنایی با اصول و عوامل تحکیم خانواده**، قم: بقیة الله، چاپ اول، ۱۳۸۰ ش.
 ۲۰. محمدی ری شهری، محمد، **میزان الحکمه**، ترجمه: حمید رضا شیخی، جلد ۵، قم: دارالحدیث، چاپ دوازدهم، ۱۳۹۱ ش.
 ۲۱. مصطفوی، حسن، **تفسیر روشن**، تهران: مرکز نشر کتاب، چاپ هشتم، ۱۳۸۰ ش.
 ۲۲. مغنیه، محمد جواد، **تفسیر الکاشف**، ترجمه: موسی دانش، جلد ۲، قم: نشر بوستان، چاپ دوم، ۱۳۹۲ ش.
 ۲۳. مکارم شیرازی، ناصر، **تفسیر نمونه**، جلد ۱۱، قم: دارالکتب الاسلامیه، چاپ سوم، ۱۳۷۳ ش.
- ب) کتب عربی
۲۴. الافریقی، ابن منظور، **لسان العرب**، دارالاحیاء التراث العربی، جلد ۹، بیروت، چاپ اول، ۱۴۱۶ ق.
 ۲۵. ابن الشرقيه، **عیون الحکم والمواظ**، جلد ۱، قم: دارالحدیث، چاپ اول، ۱۳۷۶ ش.
 ۲۶. پاینده، ابوالقاسم، **نهج الفصاحه**، قم: انتشارات دفتر آیت الله تبریزی، چاپ اول، ۱۳۷۶ ش.
 ۲۷. فراهیدی، عبدالرحمن، **العين**، جلد ۸، بیروت: دارالهجره، چاپ اول، ۱۴۱۵ ق.
 ۲۸. قرشی بنابی، علی اکبر، **قاموس قرآن**، جلد ۳، قم: نشر دار الکتب الاسلامیه، چاپ سیزدهم، ۱۳۷۸ ش.
 ۲۹. متقی، علی بن حسام الدین، **کنز الاعمال**، جلد ۳، بیروت: موسسه الرساله، چاپ پنجم، ۱۳۸۴ ش.

ج) مقالات

۳۰. امینی، «طراحی و آزمون الگویی از پیش بینی های بخشش و اثر آن بر بهزیستی روان شناختی در دانشجویان دانشگاه شهید چمران»، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شهید چمران، ۱۳۸۹ش.
۳۱. ایمانی فر، حمید رضا، «بخشش از دیدگاه روان شناسی و قرآن کریم»، نشریه انسان پژوهی دینی، شماره ۲۸، ۱۳۹۱ش.
۳۲. ایروانی، جواد، «خواستگاه مدارا و عفو از دیدگاه قرآن و حدیث»، فصلنامه هیئت علمی دانشگاه علوم اسلامی رضوی، شماره ۱۷، ۱۳۸۴ش.
۳۳. حسن زاده، صالح، عوامل تحکیم خانواده در فرهنگ اسلامی، فصلنامه معارف قرآنی، دوره ۴، شماره ۱۵، ۱۳۴ش.
- (د) مجلات
۳۴. محدثی، حمیده، «راهکارهای تحکیم بنیان خانواده»، مجله دانشکده پرستاری و مامایی ارومیه، دوره ۸، شماره ۴، ۱۳۸۹ش. صص ۲۷۵-۲۷۰.
۳۵. روحی، زهرا، «تحکیم خانواده و راه های تقویت آن»، مجله طهورا، سال چهارم، شماره ۱۱، صص ۱۰۹-۱۲۹، ۱۳۹۰ش.
۳۶. وزیری، مجید، «نگاهی به وظایف تربیتی پدر در برابر کودک از دیدگاه اسلام»، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، صص ۵۶۵-۵۸۴، ۱۳۸۱ش.